

П. Карышковский.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ЦЕНТР АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДІЄВІСТИКИ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ГРЕЦЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ (ОДЕСА)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XIII

ОДЕСА
ОНУ
2021

УДК 94(100)“-05/17”(08)

C773

Рецензенти:

І. В. Бруяко – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;

О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

І. В. Немченко – к.і.н., керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;

О. Б. Дьомін – д.і.н., проф. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

І. С. Гребцова – д.і.н., зав. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доц. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

В. Г. Кушнір – д.і.н., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;

О. М. Луговий – к.і.н., доц. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;

В. В. Чепіженко – викл. кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;

С. Б. Охотніков – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;

М. Д. Руссєв – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи (Кишинів, Молдова);

О. В. Сминтина – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова;

С. Б. Сорочан – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 5 від 18 лютого 2021 р.

C773 Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIII / Голов. ред. І. В. Немченко. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2021. –
442 с.

ISBN 978-617-689-412-4

*Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів
XIII ювілейних читань пам'яті П. Й. Каришківського, міжнародної
конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 12–13 березня 2021 р.*

Збірка видана за спонсорської підтримки

І. М. Ковалья, В. О. Кравця, В. В. Левчука та С. Парадісопулоса

ISBN 978-617-689-412-4

УДК 94(100)“-05/17”(08)

© Колектив авторів, 2021

© Одеський національний

університет імені І. І. Мечникова, 2021

²¹ Cf. Bodzek, „Starożytny monety greckie ...”, p. 243, no 21.

²² Cf. Bodzek, „Starożytny monety greckie ...”, p. 243, no 22.

²³ Cf. Bodzek, „Starożytny monety greckie ...”, p. 243, no 23-24.

*Ярослав Бодзек (Краков, Польша),
Кирилл Мызгин (Варшава, Польша)*

ПО РАЗНЫМ СТОРОНАМ СТЕНЫ: НАХОДКИ МОНЕТ БОСПОРСКОГО ЦАРСТВА НА ВЕРХНЕГЕРМАНСКОМ И РЕТИЙСКОМ ЛИМЕСЕ

За пределами Боспорского царства и греческих центров, расположенных в регионе северо-западного и восточного черноморского побережья, находки боспорских монет сосредоточены в районах к северу от этой зоны, в основном, в ареале черняховской культуры¹. Гораздо меньше таких находок зафиксировано в других областях европейского Барбарикума – в лесной зоне современной Беларуси² или на территории современной Польши, в ареалах пшеворской и вельбаркской культур³, где они маркируют западную границу притока боспорских монет в Центральный Барбарикум. Находки интересующих нас монет столь же редки в районе римских провинций, прилегающих к Барбарикуму, например, на территории современной Румынии⁴. В этом контексте чрезвычайно интересной следует считать небольшую группу боспорских монет, обнаруженных на территории современной Германии.

Указанная группа состоит из семи монет, обнаруженных в пяти местностях: Вибельскирхен⁵, Гросс Герау⁶, Кирхберг⁷, Кирхайн⁸, Швабсберг/Бух⁹ (табл. 1). Таким образом, находки сосредоточены в юго-западных землях современной Германии (рис. 1). Такая концентрация находок боспорских монет, редко встречающихся в других регионах запада *Imperium Romanum*, конечно, не случайна.

Хронологическая структура находок представляется следующей: одна из монет (Кирххайн) широко датирована 47 г. до н.э. – III в. н.э. Еще две монеты были отчеканены во время правления Савромата I (Вибельскирхен и Гросс Герау), еще две – во время правления Фофорса (Вибельскирхен и Кирхберг), и, наконец, последние две – в период правления Рескупорида VI (Кирхберг и Швабсберг/Бух). И если определение монеты из Кирххайн, опубликованное в Корпусе находок римских монет в Германии

(FMRD), настільки неточно, що її не тільки трудно віднести до конкретного правителя, але й взагалі до боспорської чеканки, то на основі аналізу залишених монет можна зробити цікаві висновки. Бронзова монета Савромата I з Вібельскірхен представляє тип, що належить до 5-ї групи IV серії бронзових монет цього правителя за Н. А. Фроловою і датується приблизно 108–115 рр. (табл. 1, № 1)¹⁰. В свою чергу, друга з монет Савромата I, знайдена в Гросс-Гері, ймовірно, належить до VI серії бронзових емісій цього правителя, датуваних Фроловою 117/118–123 рр. (табл. 1, № 3). З двох монет Фофорса статер, знайдений в Вібельскірхен, належить до випуску 588 р. боспорської ери, тобто до 291 р. (табл. 1, № 2). Друга монета того ж правителя, також статер, знайдений в Кірхберзі і не дуже точно описаний Е. Нубером, ймовірно, був отчеканений в 599 р. боспорської ери, тобто в 302/303 рр. (табл. 1, № 4)¹¹. Старша з двох монет Рескупориди VI, знайдена в тому ж місці, скоріше за все, належить до I-го типу емісії статерів цього правителя, отчеканених в 618 р. босп. е. т.е. в 321/322 рр. (табл. 1, № 5)¹². В свою чергу статер, знайдений в Швабсберзі/Бух, був отчеканений в 621 р. босп. е., тобто в 324/325 рр., і належить до числа отчеканених в цьому році статерів I-го типу (табл. 1, № 7).

Аналіз географічного розповсюдження знахідок показує, що три з них знаходяться за межами лімеса, на території Великої Німеччини (*Germania Magna*) (Кірхберг – 2 монети і Кірххайн – 1 монета), дві знахідки (монети з Гросс-Гері і Швабсберг/Бух) розташовані на самій римській межі, а дві монети з Вібельскірхен були знайдені на певній відстані від лімеса, на лівому березі середнього течения Рейна (рис. 1). Картографування знахідок показує тільки одну закономірність: обидві монети Савромата I були знайдені в межах Імперії, тоді як монети Фофорса і Рескупориди VI знаходяться по обидві сторони від римської межі.

Характер і контекст знахідки також проливають світ на проблему інтерпретації описаних знахідок. Всі розглянуті знахідки боспорських монет слід розглядати як єдиничні. З них три можуть стосуватися до контексту, пов'язаного з римським поселенням. Монета Савромата I з Гросс-Гері була знайдена неподалік від римського воєнного табору на пам'ятнику «Ауф Еш» («Auf Esch»). Дві монети з Вібельскірхен не мають чіткого контексту, але вони походять з міст, де відомі римські поселення. Обидва об'єкти знаходилися в провінції Верхня Німеччина

(*Germania Superior*). Открытие, сделанное в Швабсберге/Бухе, связано с римским военным лагерем на Ретийском лимесе.

Памятник «Ауф Эш» в Гросс-Геркау расположен на песчаных дюнах над старицей р. Неккар. Он включает в себя римский лагерь (*castellum*), сопровождающий его викус (*vicus*) и некрополь¹³. Весьма вероятно, что монета Савромата I, определенная в FMRD как «случайная находка», происходит из вика или лагеря¹⁴. *Castellum* использовался между 70 и 120/130 гг.¹⁵, поэтому связь монеты Савромата I, отчеканенной около 118–123 гг., с лагерем трудно доказать: если монета действительно происходит оттуда, она должна была бы попасть в него в период упадка существования *castellum*. Однако более вероятно, что описываемая монета имеет отношение к викасу, который динамично развивался вплоть до III в.¹⁶ Здесь также следует подчеркнуть, что Гросс-Геркау находился на перекрестке важных римских дорог, в том числе дороги Майнц-Хайдельберг; Нойнхайм¹⁷. Гораздо менее вероятной видится связь монеты Савромата I с поселением аллеманов, которое частично располагалось в Гросс Геркау только в третьей четверти III и IV в. н.э.¹⁸

Находками, которые, возможно, также следует связывать с римским контекстом и провинцией Германия, являются монеты, обнаруженные в Вибельскирхен. В этой местности известны следы римского поселения в виде остатков загородной виллы (*villa rustica*) в «Касбруннен» (Käsbrunnen)¹⁹. Возле Вибельскирхен проходила также римская дорога, начинавшаяся в современном Толей (Tholey) и пересекающая реку Блис²⁰. Обе боспорские монеты являются единичными находками, обнаруженными случайно во время раскопок осенью 1944 г.²¹ Контекст находки неясен, равно как и неясно, можем ли мы связать ее с римскими или германскими поселениями. Однако наиболее вероятна их связь все же с римским поселением, которое, очевидно, существовало на этом месте до рубежа IV/V вв.²² Связь находки с варварской средой нам видится менее вероятной. Тот факт, что обе монеты были обнаружены при рытье одной траншеи, вероятно, может указывать на то, что они попали в землю вместе или, по крайней мере, практически в одно и то же время. Было бы невероятным совпадением, если бы в местность, не имеющую большого римского поселения, в одно время и практически в одну точку, но в течении 200 лет, попали бы две монеты разных правителей, с большой временной разницей правивших так далеко расположенным Царством.

Контекст, связанный с римским *castellum*, на этот раз расположенным на Ретийском лимесе, репрезентует находка из

Швабсберг/Бух. Форт розположен в деревні Бух, недалеко від Ретійської стіни, поряд з римською дорогою, ведучою в Барбарікум²³. Монета Рескупоріда VI могла бути знайдена в час прогулки по форту, на його північно-західній стороні²⁴. Однак в контексті можливої зв'язки знахідки з фортом проблема заключається в співвідношенні хронології монети і пам'ятника: кастеллум в Бух був залишений римською армією приблизно в 260 г., тоді як монета була отчеканена на Боспорі спустя 60 лет²⁵. Однак є дані, що цей пам'ятник продовжував існувати і після IV в. н.е.: на цьому місці, можливо в районі колишнього римського викасу, функціонувало певне поселення. Саме статер Рескупоріда VI разом з іншими речами і вважається одним з свідчень пізнього існування пам'ятника²⁶. Монета була отчеканена в 324/325 г. і, очевидно, потрапила в Бух вже після цієї дати, тобто була зв'язана з найновішим етапом римського заселення. Однак в той же час не можна відкидати і його зв'язку з варварською середою: табір і викас були розташовані на римській дорозі, ведучій в Барбарікум, яка, ймовірно, також використовувалася після того, як римляни покинули лімес.

Інші знахідки боспорських монет мають варварський контекст. Кірхберг, звідки походять дві боспорські монети – статери Фофорса і Рескупоріда VI – знаходиться за межами лімеса, в районі, населеному в римський час германським племенем хаттів. В Кірхберзі відомо кілька пам'ятників, в тому числі поселення, існувало з римського часу по ранню середньовіччя²⁷. Статер Фофорса був знайдений на ділянці, розташованій на полі «Ауф дем Кампф», звідки, крім того, походять і інші римські монети, в тому числі і бронзова монета часу Септімія Севера чеканки Пеллени на Пелопоннесі²⁸; в разі ж статера Рескупоріда у нас подібних даних немає. Зв'язок між цими двома боспорськими монетами залишається невизначеною, але однозначно помітним є сам факт виявлення двох боспорських монет IV в. на цьому пам'ятнику.

У нас немає ніякої інформації про контекст знахідки в Кірххайні. Єдиний створений іншими знахідками давніх монет, в тому числі ауреуса Нерона, який знайдений в 1529 г. разом з численними срібляними монетами. При неможливості верифікувати визначення і датування монети, ми можемо тільки передбачити, що в цьому разі знахідка ймовірно боспорської монети зв'язана з варварсько-германською середою.

Встановити обставини і напрямлення притоку боспорських монет на Верхньогерманський і Ретійський лімес вважається задачею з

непростых. Принимая во внимание рассмотренную выше хронологию и контекст находок боспорских монет в окрестностях Верхнегерманского и Ретийского лимесов, их можно разделить на две хронологические группы. Первую составляют сестерции, т.е. большие бронзовые монеты Савромата I, отчеканенные в начале II в. Вторую – бронзовые статеры Фофорса и Рескупорида VI, отчеканенные в самом конце III – первой половине IV в. В этом контексте можно предложить две теории относительно обстоятельств их притока.

Согласно первой теории, монеты каждой из двух хронологических групп поступили в рассматриваемые районы вскоре после их чеканки двумя волнами, причем у каждой из этих волн были свои причины и обстоятельства. Монеты первой волны, то есть бронзовые эмиссии Савромата I (известны только в границах Империи), попали в провинцию Верхняя Германия во II в. в результате неопределенных коммерческих или военных контактов. Здесь следует подчеркнуть, что еще с конца I в. до н.э. Рим и Боспорское царство связывает длительная история непростых отношений, включающая как совместные военные операции, так и римско-боспорские военные конфликты²⁹. Известно, что за все это время стационарных римских гарнизонов на Боспоре не было, но римские войска здесь появлялись эпизодически, в связи с конкретными военными экспедициями³⁰. Благодаря такому типу контактов римские легионеры или ветераны могли приобретать боспорские монеты и доставлять на территорию римских провинций. В свою очередь считается, что еще с конца I в. до н. э. боспорские воинские формирования могли периодически привлекаться Римом для ведения боевых действий против врагов Империи (например, в Дакийских войнах Траяна)³¹. Поэтому нельзя исключать того, что боспорские монеты могли попасть на запад через боспорян, служивших в римской армии. В свою очередь, вторая волна притока боспорских монет может датироваться первой половиной IV в. Факт находок монет этой группы по обе стороны лимеса может объясняться результатом мирных или военных приграничных контактов (торговля, трофеи, служба германцев в римской армии).

Другая теоретическая возможность заключается в том, что боспорские монеты могли попасть на территорию Германии посредством самих варваров, например, в результате контактов местного населения с варварским населением северопричерноморского региона. Речь идет о возможных контактах носителей памятников горизонта Лейна-Хасслебен с племенами черняховской культуры во 2-й пол. III в.³² На территории Восточного Барбарикума именно на ареал черняховской культуры приходится

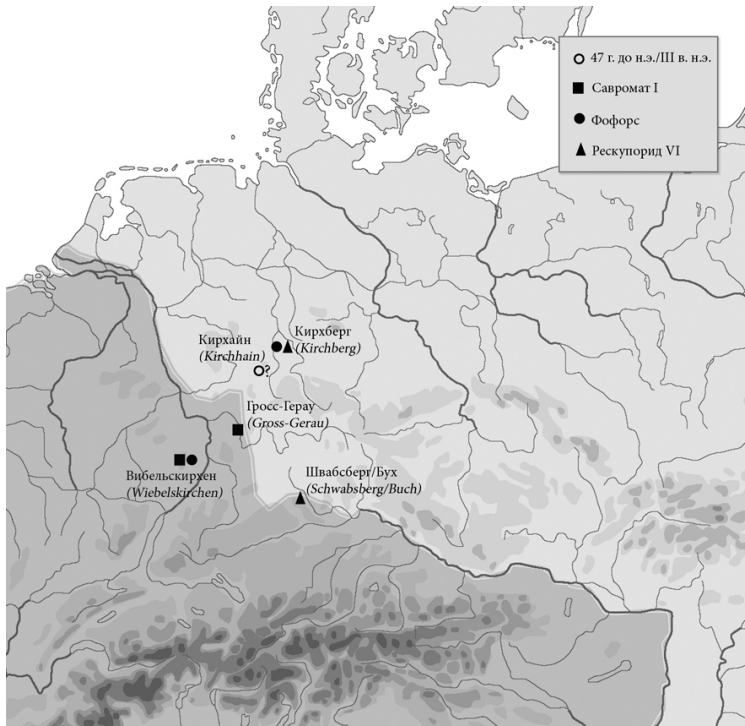
наиболее широкое распространение находок боспорских монет за пределами Боспора³³.

Однако слабым местом первой теории является тот факт, что две волны монет, отчеканенных в одной и той же, далекой и довольно экзотической части древнего мира, попадали в один и тот же регион Империи с разницей в 200 лет. Более того, как указывалось выше, очень высока вероятность связи между находками монет Савромата I и Фофорса в Вибельскирхен. Именно поэтому следует предположить, что приток боспорских монет ограничивался одной волной, которую можно датировать первой половиной IV в. Совместное обращение монет, даже отчеканенных в больших хронологических интервалах, подтверждается материалами с Боспора³⁴. Следовательно, ничто не мешает предположить, что сестерции Савромата I попали в Германию вместе с монетами Фофорса и Рескупорида VI. Контекст притока волны боспорских монет в IV в., то есть находок по обе стороны от лимеса, равно как и хронология чеканки монет и политическая ситуация в провинциях Германия и Реция, в этом случае свидетельствуют больше в пользу варварского происхождения монет или, другими словами, указывают на германцев, как распространителей боспорских монет в интересующей нас области. Однако без дополнительной информации и дальнейших исследований нельзя полностью исключить, что интересующие нас монеты могли сначала попасть на территории римских провинций, а уже оттуда – на «варварскую» сторону. Их «распространителями» могли быть также солдаты римских частей, в том числе и германцы или даже боспоряне, которые в результате перемещения войск, вернувшись домой со службы, или в результате других обстоятельств, оказались в римской Германии.

Табл. 1

Находки боспорських монет на території сучасної Німеччини

№ п/п	Місце находки	Емітент	Время чеканки	Тип
1	Вибельскірхен (Wiebelskirchen), окр. Оттвайлер, земля Саар	Савромат I	108-155 гг.	ВМС Pontus 26; Фролова 1997. Ч. I. Табл. XLVII, 12
2		Фофорс	291 г.	ВМС Pontus 4; Фролова 1997. Ч. II. Табл. LXX, 21-28; Табл. XXI, 1-4; Анохин 737
3	Гросс Гергау (Gross Gerau), окр. Локо, земля Гессен	Савромат I	117/118-123 гг.	ВМС Pontus 26; Фролова 1997. Ч. I. Табл. XLIX, 17-18; Табл. L, 1-14.
4	Кірхберг (Kirchberg), окр. Швальм-Едер, земля Гессен	Фофорс	302/303 гг.	Фролова 1997. Ч. II. Табл. LXXVII, 25-29; Табл. LXXIX, 1-16; Анохин 747а
5		Рескупорид VI	321/322 гг.	ВМС Pontus 2; Фролова 1997. Ч. II. Табл. XC, 5-30; Табл. XCI, 1-14; Анохин 767а
6	Кірхгайн (Kirchhain), окр. Марбург-Биденкопф, земля Гессен	?	47 г. до н.э. – III в. н.э.	?
7	Швабсберг/Бух (Schwabsberg / Buch), окр. Остальб, земля Баден-Вюртемберг	Рескупорид VI	324/325 гг.	ВМС Pontus 7; Фролова 1997. Ч. II. С. 345-348, Табл. XCVIII, 26-28; Табл. XCIX, 1-32 и С, 1-30; Анохин 770

Рис. 1. Находки боспорских монет на территории современной Германии (серым цветом показана территория Римской империи).

¹ Myzgin K., Beidin G. Finds of Bosphoran Coins in the Territory of the East-European Barbaricum // *Notae Numismaticae – Zapiski Numizmatychni*. 2012. Vol. 7. P. 57-91; Бейдин Г.В. Находки боспорских монет на территории Восточного Барбарикума: монеты середины I – конца III в. н.э. // *Записки відділу нумізматики і торевтики Одеського археологічного музею*. 2017. Вип. III. С. 25-49; Бейдин Г.В. Находки боспорских монет за пределами Северного Причерноморья на территории Восточного Барбарикума: проблемы изучения // *Хронология и монетные находки позднеримского времени и эпохи Великого переселения народов. Актуальные археологические исследования в Центральной и Восточной Европе*. Харьков 2018. С. 12-35.

² Sidorovich V. The Finds of Greek and Roman Provincial coins in Belarus // *Notae Numismaticae – Zapiski Numizmatychni*. 2014. Vol. IX. S. 71-94.

³ Бодзек Я., Мадыда-Легутко Р. Новая находка боспорской монеты в Польше // ДП. 2013. Вып. 10. С. 69-72.

⁴ Ср.: Mitrea B. Découvertes ancienne et plus récentes de monnaies antiques et byzantines dans la République Populaire Roumaine // Dacia. 1964. № 8. P. 380, no. 52; Kunisz A. Obieg monetarny na obszarach Mezji i Tracji w I i II wieku n.e. Katowice 1992. С. 158; Mitrea B. Découvertes monétaires en Roumanie // Dacia. 1978. № 22. P. 366, no. 63, gs. 2: 2-3 (367).

⁵ Kienast D. Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland (FMRD). Abt. III (Saarland). Frankfurt am Main 1962. S. 123, № 1–2.

⁶ Schubert H. Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland (FMRD). Abt. V. Band 2,1 (Darmstadt). Frankfurt am Main 1989. S. 339, no 58.

⁷ Schubert H. Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland (FMRD). Abt. V. Band 3 (Kassel). Frankfurt am Main 2003. S. 38, № 7, 9.

⁸ Schubert H. FMRD. Abt. V. Band 3 (Kassel). S. 67, № 1-2.

⁹ Nau E. Funde antiker Münzen in Württemberg und Hohenzollern // Fundberichte aus Baden-Württemberg. 1975. № 2. S. 347, no 148: 29a.

¹⁰ Приведенные подробные определения и полученная датировка этой и других описанных боспорских монет основаны на рисунках и описаниях, содержащихся в более ранних публикациях. К сожалению, оригинальные монеты не доступны авторам этого текста.

¹¹ Ср.: Schubert H. FMRD. Abt. V. Band 3 (Kassel). S. 37, № 7, и примеч. 7; определение Э. Нубера: «BMC Pontus, 5f var - Vs. X - Rs: ΘΦΦ» в действительности отвечает скорее всего году ΘϞΦ, то есть 599 году боспорской эры.

¹² Это тип с тризубом на аверсе и двузубом на реверсе.

¹³ Jährling W. Groß-Gerau, „Auf Esch“ – Römisches Kastell, vicus und Gräberfelder. Führungsblatt zu Kastell und Lagerdorf. Ausgrabungen in den römischen Gräberfeldern 1978–1984. Landesamt für Denkmalpflege Hessen. Wiesbaden 1987; Wenzel C. Groß-Gerau I. Der römische Vicus von Groß-Gerau, „Auf Esch“: Baubefunde des Kastellvicus und der Siedlung des 2.-3. Jahrhunderts. Bonn 2009.

¹⁴ Schubert H. FMRD. Abt. V. Band 2,1 (Darmstadt). S. 350.

¹⁵ Ср.: Jährling W. Groß-Gerau...; Wenzel C. Groß-Gerau I... S. 206.

¹⁶ Wenzel C. Groß-Gerau I. Der römische Vicus von Groß-Gerau, „Auf Esch“: Baubefunde des Kastellvicus und der Siedlung des 2.-3. Jahrhunderts. Bonn 2009, S. 205.

¹⁷ Wenzel C. Groß-Gerau I... S. 205.

¹⁸ Wenzel C. Groß-Gerau I... S. 208. Однако этот автор указывает на присутствие на памятнике в IV в. н.э. частично романизированного населения.

¹⁹ Hoppstädter K. Wiebelskirchen – Ein Heimatbuch. Wiebelskirchen 1955. S. 81.

²⁰ Zimmermann W. Die Kunstdenkmäler der Kreise Ottweiler und Saarlouis, Düsseldorf 1934. S. 320.

²¹ Hoppstädter K. Wiebelskirchen... S. 81; Kienast D. Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland (FMRD). Abt. III (Saarland). S. 123

-
- ²² Hoppstädter K. Wiebelskirchen... S. 80.
- ²³ Greiner B.A. Kohortenkastell, Bad und Kastellvicus bei Buch // Die Römer in Baden-Württemberg. Römerstätten von Aalen bis Zwiefalten. Stuttgart 2005, S. 258–265.
- ²⁴ Nau E. Funde antiker Münzen... S. 347.
- ²⁵ Greiner B.A. Kohortenkastell... S. 262.
- ²⁶ Ср. Greiner B.A. Kohortenkastell... S. 264 (вероятно о статере Рескупорида VI упоминает Грейнер, когда он пишет «ein bronzestater»/«бронзовый статер»).
- ²⁷ Schubert H. FMRD. Abt. V. Band 3 (Kassel). S. 37.
- ²⁸ Schubert H. FMRD. Abt. V. Band 3 (Kassel). S. 38, № 7.
- ²⁹ Шаров О.В. Боспор и варварский мир Центральной и Восточной Европы в позднеримскую эпоху (середина II – середина IV вв. н. э.). Автореф.... докт. ист. наук. СПб., 2009. С. 19-30
- ³⁰ Зубарь В.М. Римское военное присутствие и население Таврики во II – первой половине III вв. н. э. // Vita Antiqua. 2003. № 5-6. С. 144.
- ³¹ Нефёдкин А.К. Кампания Арриана по отражению аланского набега на Каппадокию в 135 г. // SP. 1999. №3. С. 173- 188; Зубарь В.М. Римское военное присутствие... С. 144.
- ³² Шаров О.В. Бургунды в Подунавье и в Северном Причерноморье // Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья. Киев 1991. С. 141-144; Шаров О.В. Культурно-исторические связи Восточной Европы и Северного Причерноморья в середине III – первой половине IV в. н. э. (древности горизонта Лейна-Хасслебен и черняховская культура). Автореф... канд. ист. наук. СПб., 1995; Шукин М.Б. Готский путь. Готы, Рим и черняховская культура. СПб., 2005. С. 141-142.
- ³³ Бейдин Г.В. Находки боспорских монет...
- ³⁴ см. Например: Frolova N.A., Ireland S. A Hoard of Bosporan Coins in the Period Third Century BC to AD 238 from Ancient Gorgippia // The Numismatic Chronicle. 1995. Vol. 155. P. 21-42.

Перелік скорочень**Список сокращений****Abbreviations**

AB – Археологические вести

АДУ – Археологічні дослідження на Україні

АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев, Штиинца.

АИУ – Археологические исследования на Украине

АКМ – Археологические культуры Молдавии. Кишинев, Штиинца.

АО – Археологические открытия

АП – Археологічні пам'ятки

БАЭ – Бугская археологическая экспедиция

БФ – Боспорский феномен

ВДИ – Вестник древней истории

ВХНУ – Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

ДАОО – Державний архів Одеської області

ДП – Древнее Причерноморье. Одесса.

ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения

ЗОО – Записки Одесского археологического общества

ЗООИД – Записки Одесского общества истории и древностей

ИА АН УССР – Институт археологии Академии Наук УССР

ІА НАН України – Інститут археології Національної академії наук України

ИГАИМК – Известия Государственной академии истории материальной культуры

ИИАК (ИАК) – Известия императорской археологической комиссии.

ИИМК АН СССР – Институт истории материальной культуры Академии Наук СССР

ИРАИМК – Известия Российской академии истории материальной культуры

КККТ – Культурний комплекс Кукутень-Трипілля

КСИА – Краткие сообщения Института археологии

КСОГАМ – Краткие сообщения Одесского государственного археологического музея

МАПП – Матеріали з археології Північного Причорномор'я

МАСП – Материалы по археологии Северного Причерноморья

МГУ – Московский государственный университет

МИА – Материалы и исследования по археологии СССР

НА ІА НАНУ – Научный архив Института археологии Национальной Академии Наук Украины

- НБУВ – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
НГУ – Николаевский государственный университет
НИЦ – Научно-исследовательский центр
НКМ – Николаевский краеведческий музей
НО – Надписи Ольвии (1917-1965). М., 1965.
НС – Нумизматика и сфрагистика
НЭ – Нумизматика и эпиграфика
ОАМ НАН України – Одеський археологічний музей Національної академії наук України
ОНУ імені І.І. Мечникова – Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
РА – Российская археология
РАЕ – Российский археологический ежегодник. Санкт-Петербург.
СА – Советская археология
САИ – Свод археологических источников.
СП – Стародавнє Причорномор'я. Одеса
СХМ – Сообщения Херсонского музея
Тр. ГЭ – Труды Государственного Эрмитажа.
AGZ – Akta Grodzkie i Ziemskie: dokumenty. Lwów,
AHME – Analecta hymnica medii aevi
CIL – Corpus Inscriptionum Latinarum
IGBR – Mihailov G. Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae. Serdicae, 1970. Vol.1. Ed.2.
IOSPE, I² (*IPE I*²) – Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1916. Vol.1. Ed.2.
JRA – The Journal of Roman Archaeology
JRS – The Journal of Roman Studies
MPH – Monumenta Poloniae Historica
MS – manuscript – рукопис, манускрипт
RIC – The Roman Imperial Coinage. Зокрема: RIC II – Roman Imperial Coinage. Volume 2: Vespasian to Hadrian / Ed. Mattingly H., Sydenham E. A. London, Spink & Son, 1926.
SNG – Sylloge Nummorum Graecorum
SP – Stratum plus
ZDM – Zbiór dokumentów małopolskich / Wyd. I. Sułkowska–Kuraś i S. Kuraś. Wrocław
ZfN – Zeitschrift für Numismatik

<i>Зміст</i>	<i>Содержание</i>	<i>Contents</i>
<i>Немченко І. В.</i> 100-річчя Петра Йосиповича Карышковського (1921–1988).....		5
<i>Демин О. Б.</i> Путь к античной нумизматике: формирование научных интересов П. О. Карышковского		14
<i>Сапожников И. В.</i> К 100-летию профессора П. О. Карышковского: жизнь и творчество по сокращенной программе.....		21
<i>Избаши-Гоцкан Т. А., Колесниченко Е. А.</i> К вопросу о творческом наследии Петра Осиповича Карышковского		33
<i>Агульников С.</i> Комрат-ХV – новое поселение античного периода в Буджакской степи.		37
<i>Ardeț A.</i> A new reinterpretation of a type of North Pontic amphora discovered in Dacia at Drobeta.....		45
<i>Белецкая О. В.</i> «Czarnigrod, ubi Dniestr fluvius dictus mare intrat...» (Черный город в XIV-XVI вв.)		48
<i>Bodzek J.</i> Coins struck in the Black Sea Region donated by Stanislaw Mineyko in the collection of the National Museum in Krakow		57
<i>Бодзек Я., Мызгин К.</i> По разным сторонам стены: находки монет Боспорского царства на Верхнегерманском и Ретийском Лимесе....		61
<i>Булатович С. А.</i> Колхидки в собрании Одесского археологического музея		71
<i>Бурдо Н. Б.</i> 100-річний ювілей Марії Гімбутас		76
<i>Відейко М.Ю.</i> «Усатівські війни»: пошуки супротивника.....		83
<i>Главенчук А. В.</i> Объекты зооморфной скульптуры и технология их изготовления на позднепалеолитическом поселении Анетовка 2		89
<i>Головка О. Б.</i> Битва на р. Мозгава 13 вересня 1195 р. (причини, хід і наслідки конфлікту)		96
<i>Гордієнко Д. С.</i> Трансформації в українській торгівлі пізнього середньовіччя за дослідженнями Михайла Грушевського		103

<i>Гребенников В. Б.</i> История исследований поселений бронзового века в Нижнем Побужье.....	110
<i>Гребцова И. С.</i> Картины голландского караванджиста Геррита ван Хонтхорста в европейских музеях	116
<i>Грицюта О. О.</i> Експериментальні дослідження на базі Анетівської палеолітичної експедиції протягом польового сезону 2020 р.....	127
<i>Гуменний В. Л.</i> «ARMENIA...IN POTESTATEM P. R. REDACTAE»: Вірменія в контексті репрезентації римської політики на Сході в добу Траяна.....	132
<i>Демчук С. А.</i> Еразм Роттердамський, «Світське застілля» та «реформа» бенкету	138
<i>Димидюк Д. А.</i> Наконечник важкого списа з території Двіну (X–XIII ст.).....	145
<i>Добролюбский А.О. , Смирнов И.А.</i> «...Что тут хан имел в виду...»?	150
<i>Зелинский А. Л.</i> Антиох II и Родос во время II Сирийской войны: возможная цель военного альянса.....	158
<i>Иванова С. В., Красножон А. В.</i> Археологические поиски Хаджибейского замка.....	164
<i>Івлєв К. О., Сорочан С. Б.</i> Про типову кар'єру вченого ромєя XV ст. (за матеріалами сатиричного діалогу «Мазаріс»).....	173
<i>Кахидзе Э.</i> Исторические данные о крепости Апсар.....	179
<i>Кіосак Д.</i> До абсолютної хронології найсхідніших поселень культури лінійно-стрічкової кераміки	187
<i>Козленко Р. О.</i> Монети ранньої Римської імперії в Ольвії: динаміка надходження	197
<i>Колесниченко А. М.</i> Нові черняхівські поселення на Кривоозерщині.....	206
<i>Croitoru C.</i> The <i>Venus pudica</i> Phenomenon (I). ITS beginnings.....	214
<i>Лагодич В.Ю., Овсінський Ю.В.</i> Зовнішньополітичні відносини Аварського каганату та Візантійської імперії у VI-VII ст.	219

<i>Левченко В. В.</i> З історії конфліктів у співтоваристві українських археологів наприкінці 1910-х – на початку 1920-х рр.....	225
<i>Лиман С. И.</i> Анализ средневековых источников в публикации К. П. Пауловича «Конспект, или краткое изложение дипломатики вообще» (1829)	231
<i>Ліхтей І. М.</i> Протидія чеського короля Вацлава I монголо-татарській загрозі у 1241 році.....	237
<i>Лобанова М. А.</i> Реконструкція плану трипільського поселення Сабатинівка I за архівними матеріалами.....	244
<i>Луговий О. М.</i> Ще раз про Маврокастрон та Аспрокастрон. «Чорне» ім'я «Білої» фортеці?	252
<i>Майборода П. А., Волканов С. И.</i> Римский эпос о Пунической войне: попытка перевода и комментария к книге II (1-60) Силия Италика	261
<i>Масюта Д. А., Пиструил И. В.</i> Археологические разведки вблизи парка «Дюковский сад» в г. Одессе	270
<i>Mercer M.</i> The Tower of London during the Wars of the Roses: The Bastard of Fauconberg's attempted attack of May 1471	278
<i>Милашевський О. С., Головка С. В.</i> Поселення черняхівської культури Лозувата-1 Ульянівського району Кіровоградської області.....	286
<i>Николаев Н. И.</i> Ольвийские «борисфены»: П. О. Карышковский или В. А. Анохин?	290
<i>Одрін О. В.</i> Грецькі <i>eschatia</i> і аграрна історія полісів Північної Надчорноморщини	299
<i>Охотников С. Б.</i> Научные археологические общества в Одессе.....	306
<i>Охріменко О. С.</i> Молитва ангелу-охоронцю з французького Часослова XIV ст. з колекції НБУВ.....	312
<i>Паламарчук С. В.</i> Об античных предшественниках городов левобережья Нижнего Дуная в Одесской области	316
<i>Пересунчак О. С.</i> Березівка III – пам'ятка білозерської культури на Середньому Побужжі	325
<i>Пилипчук Я. В.</i> Социальная терминология и властные структуры в истории Кавказской Албании	329

<i>Попова Т. Н.</i> Бициллиеведение: имена и смыслы.....	337
<i>Прохненко І. А., Жиленко М. А., Калініченко В. А.</i> Фальшивомонетна справа на Хустському замку	345
<i>Редина Е. Ф., Савельева Е. С.</i> К вопросу о терракотовых «погремушках» Боспора	354
<i>Руссев Н. Д.</i> Денежное обращение и монетные эмиссии правобережного Поднепровья в эпоху Золотой Орды.....	362
<i>Ручинська О. А.</i> Благодіяння ольвійської еліти у перші сторіччя н.е.	369
<i>Савельев О. К.</i> Фрагмент римского фигурного светильника из Тире	374
<i>Сапожников И. В., Синельников А. С.</i> О римских земляных линейных укреплениях и дороге варваров близ Ольвии.....	381
<i>Снытко І. А., Бондаренко А. А., Алексеев А. М.</i> Новая ольвийская бронзовая монета V в. до н.э. из Гилеи	392
<i>Федорук А. В.</i> Битва при Мурсе (351 г.) в освещении риторических произведений цезаря Юлиана	398
<i>Ціватий В. Г.</i> Концепт «конгруентність» у теорії та практиці дипломатії ранньомодерної Європи: інституціональний дискурс	405
<i>Чепіженко В. В.</i> Аристократичні спільноти в Англії XIV ст. (на матеріалах справи геральдичної суперечки Скрупа проти Гросвенора)	411
<i>Черниенко Ю. А.</i> По поводу некоторых разногласий по вопросам истоков позднебронзовой металлургии юга Восточной Европы	419
<i>Янов Д. М., Корпусова І. В.</i> Російські срібні монети XIV–XX ст. в колекції Одеського археологічного музею: загальний огляд	425
<i>Кушнір В. Г., Сминтина О. В.</i> Олександр Миколайович Дзиговський (15.02.1953 – 29.12.2020)	430
Перелік скорочень	436

Наукове видання

Головний редактор
Немченко Ірина Вікторівна

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я
Випуск XIII

В авторській редакції

Підписано до друку 22.02.2021 року
Папір офсетний

Формат 60×84/8
Тираж 100 екз.

Друк офсетний
Замовлення № 20

Видавництво тов «Удача», Свідоцтво ДК № 4241 від 23.12.2011р.
м.Одеса, вул. Гаванна, 3 тел. (048) 726-54-37, e-mail: mostik-1@ukr.net